

**Tekens, torens, boeken,
bakens.****Colloquium rond de Gentse
Boekentoren, 10 maart 2005***Hans Mortelmans, Amsab-ISG*

In de jaren 1970 reisde ik als kind ontelbare keren naar zee met de trein. We mochten gratis in eerste klas omdat mijn vader postbeambte was en we hadden geen auto. Ik herinner mij de prachtige coupés in roodgelakt hout, het groengestreepte fluweel van de zeltels en de doffe glans van de bagagenetten. Toen de rijtuigen rond 1980 plaatsmaakten voor nieuwe, in schreeuwerig oranje, verdween ook de magie van deze treinreizen. De interieurs van die oude treinstellen waren ontworpen door Henri Van de Velde. Wanneer ik dit treinmeubilair nu op foto bekijk springt de zorgvuldige vormgeving in het oog. Zo bekeek ik het niet als kind. Voor mij waren dit gewoon de allerbeste voertuigen om te reizen!

In mijn studententijd mocht ik opnieuw rondhangen in het universum van Van de Velde. De architect had voor zijn eigen leerstoel het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (HIKO) ontworpen. Dit hoekgebouw met zijn grote glasstroken en afgeronde hoeken is altijd een enclave binnen

De Boekentoren, anno 2005 (foto Geert Bonne)

het Blandijncomplex gebleven. De hand en de geest van de ontwerper waren hier duidelijker aanwezig. Hoogmoedig als we waren, beschouwden we onszelf als gepri-vilegieerde studenten, netjes afgescheiden van de lange, saaie gangen van het hoofdgebouw.

Een kenner van Henri Van de Velde ben ik nooit geworden, eerder een ervaringsdeskundige.

Het colloquium bood mij eindelijk de gelegenheid om de belvédère op de hoogste verdieping van de Boekentoren te bezoeken. Een krappe lift bracht me naar de 24e verdieping. Dan stond ik in de hoge, door het licht geboetseerde ruimte die eenvoudig maar voornaam aandoet. Je waant je er in de gondel van een zeppelin, hoog boven het aardse geharrewar. Hier begrijp je waarom Henry Van de Velde een atypische modernist wordt genoemd. Hoewel hij een van de vaders van de modernistische vormtaal is, behouden zijn schepingen een sterk oratorisch karakter. Van de Velde zocht nooit de avant-gardistische versmelting van kunst en leven. Hij beschouwde de architectuur als een hogere entiteit die zich moest distantiëren van de trivialiteiten en banaliteiten van het dagelijks leven. Enkel in deze onaantastbare positie kon zij een leidraad worden voor het leven.

Een oratorische toren

De Gentse Boekentoren haalde de laatste jaren meer dan eens de media. De restauratie van deze vierde toren van de stad kan niet langer uitgesteld worden. Hoofdbibliothecaris Sylvia Van Pethegem vond dat het tijd werd om de koppen eens bij elkaar te steken. "Want", zo zei Herman Balthazar in zijn inleiding, "*het is niet de wetenschap maar eerder de agitprop die in dit minicolloquium centraal staat!*" Er is immers recent berekend hoeveel centen er nodig zijn om het complex in ere te herstellen. Het gaat om 41.162.000 euro. De grote opkomst van academici, architecten, journalisten, politici en mensen uit de erfgoedsector, bewijst dat de toren werkelijk een baken is geworden voor de universiteit, de stad, de bouwkunst en de Europese kunstgeschiedenis.

Toen Van de Velde in 1933 als architect van de universiteitsbibliotheek werd aangesteld verdedigde hij - in tegenstroom - het torenconcept. Een hoge bibliotheek met lage verdiepingen was plaatsbesparend, compact en economisch; een product van de nieuwe zakelijkheid: functioneel, nuchter en duidelijk. Of dit ontwerp zulk een gerieflijke bibliotheek heeft opgeleverd vraagt niemand zich nog af. De toren is in de eerste plaats een symbool geworden voor wetenschap, wijsheid en kennis. Deze hoge boekenkast vertelt dat een goede, rijke bibliotheek de best denkbare universiteit vormt. En dat de bevrijding die van de kennis uitgaat minstens zo belangrijk is als de sociale en politieke ontvoogding. De belvédère, met zijn klassieke, op het Griekse kruis gebaseerde pro-

porties, is de bekroning van dit gedachtegoed. Toch is het met deze sacraal aan-
doende ruimte vanaf het begin goed misgegaan. Angstige voorgevoelens werden
bewaard: de toren was tijdens WO II militaire uitkijkpost en schietschijf. De
schade aan de bovenverdieping werd nooit behoorlijk hersteld omdat de universi-
teit geen functionaliteit zag in deze ruimte. Ze was moeilijk bereikbaar en niet
brandveilig voor een groot publiek. De belvédère is op korte tijd een mythische
plek geworden. Hij biedt hét panorama van Gent dat iedereen kent, maar lang niet
iedereen met eigen ogen gezien heeft. Hoe dringend de werken aan het corpus van
de bibliotheek ook zijn, het is de restauratie en openstelling van het caput waar
iedereen zit op te wachten.

Een half meesterwerk

Tijdens de rondleiding door het complex klonk het verhaal van spijtige vergissin-
gen, geldgebrek en nalatigheid. Van het door Van de Velde ontworpen meubilair
werd maar een klein deel uitgevoerd. De geplande kunstwerken en muurschilder-
ingen van Permeke, De Smet en Van den Berghe kwamen er niet. De populieren
op de binnenplaats - een fetisj van de architect - moesten gerooid worden. Een
maquette van het geplande complex toont ons de grootste verminking. De op-
dracht voorzag aanvankelijk ook een uitbreiding tot aan het Sint-Pietersplein met
de instituten voor dierengeneeskunde, farmacie, mineralogie en geologie. De bin-
nentuin zou, geflankeerd door twee evenwijdige gevels, een open, publieke ruim-
te vormen met een indrukwekkend perspectief op de Boekentoren. De explosie-
ve groei van de universiteit na WO II veranderde de plannen. Het banale gebouw
van de Letteren en Wijsbegeerte sluit nu bruusk de tuin af die verworden is tot een
schrle en nauwelijks betreden binnenkoer. Verdere verminkingen kwamen tot
stand door generaties doe-het-zelvers die, gewapend met gipsplaat en boormachi-
ne, de nutsvoorzieningen in het gebouw aanpasten aan de nieuwe tijd. Intussen
liep het ook bijna verkeerd met het papieren nalatenschap van Van de Velde. Het
boekentorenarchief kwam na de dood van de architect terecht bij zijn leerling
Eugène Delatte. In oktober 1997, na het overlijden van Delatte, konden de over-
heid en de museumwereld niet verhinderen dat het archief aan particulieren werd
doorverkocht. De koper was de Antwerpse projectontwikkelaar André Singer. Hij
baseerde zich op het archief om de huidige toestand van de universiteitsbiblio-
theek te onderzoeken en het publiek debat aan te zwengelen. Op basis van zijn
bevindingen kon het kostenplaatje voor de restauratie gemaakt worden.

Een baken voor de architectuur

Paul Robbrecht (van het architectenbureau Robbrecht en Daem) beschreef Henri Van de Velde als een 'actionair' architect die, desnoods pedant en despotisch, vorm wou geven aan zijn tijd. Tot viermaal toe ontwierp hij een woning voor zichzelf, in zeer uiteenlopende stijlen. Dit was een oefening om zijn privé-utopie tot in de kleinste details gestalte te geven. Maar Van de Velde had ook een uitgesproken voorkeur voor het ontwerpen van publieke gebouwen met een culturele dimensie zoals musea, theaters, bibliotheken en scholen. De inzet was steeds het zoeken naar de perfecte zowel utilitaire als esthetische ruimte. De leeszaal van de Gentse universiteitsbibliotheek komt dicht bij deze utopie. Zij biedt de bezoeker precies dat wat hij nodig heeft: ruimte, rust en een helder, natuurlijk licht. Het is een architectuur die zich nergens opdringt, maar de geest vrij spel laat. *"Is de visie van Van de Velde vandaag nog mogelijk in de architectuur?"* vroeg Robbrecht zich luidop af. In ieder geval heeft de Gentse universiteit slecht naar Van de Velde geluisterd. De uitbreiding van de universiteit na WOII heeft vooral inspiratieloze, banale nutsgebouwen opgeleverd.

Een heel andere kwestie drong zich op tijdens het colloquium: *"Is een boekentoren niet een achterhaald symbool voor kennis geworden in deze digitale tijd?"* Bart Verschaffel had een sterk tegenargument. De geschiedenis van de bibliotheekcollectie is een proces van opbergen en vergeten en plots weer terugvinden en actualiseren. Zo herontdekte Verschaffel in de bibliotheek het bijna volledige grafisch oeuvre van de visionaire architect Piranesi. Met dit materiaal gingen zijn architectuurstudenten aan de slag voor computersimulaties. Dus ook de inhoud van de Boekentoren blijkt tot op vandaag een voortdurende inspiratiebron voor de academische wereld. Niemand van de sprekers had het nog over nuchtere functionaliteit. Deze betonnen boekenkast is een oord van exaltatie, verwondering en mysterie.

Wegens de hernieuwde belangstelling voor de Gentse Boekentoren werd het boek *Henri Van de Velde. Wonen als kunstwerk, een woonplaats voor kunst* van Steven Jacobs opnieuw uitgegeven door Van Halewijk